

ÎNVĂȚĂTURA DESPRE SFÂNTA TREIME A SFÂNTULUI ATANASIE CEL MARE

De pr. lect. dr. Daniel ENEA

Abstract. One of the basic teachings of Christianity, the mystique of Saint-thirds, has been crystallised in the period called the gold patristica, i.e. centuries IV and V .one of teoreticienii but her defenders of St. Atanasie the Great. Just this aspect I have been trying to expose in this study.

Keywords: Holy, dogma, third, the church, theolog.

În contextul anului omagial al Sfinților Împărați Constantin și mama sa Elena și împlinirii a 1700 de ani de la promulgarea Edictului de la Mediolanum (313) prin care s-a putut manifesta în libertate credința creștină, am încercat să surprind un crâmpei din mărețul veac patru, mai precis din creionarea dogmei de bază a creștinismului, Sfânta Treime. Sfântul Atanasie cel Mare (296-373), arhiepiscopul Alexandrie, mare apărător al credinței niceene și mărturisitor al dogmei Sfintei Treimi, supranumit de Sfântul Grigorie de Nazianz „Stâlpul Bisericii”, iar de către Biserica de mai târziu „Părintele Ortodoxiei” sau „invincibilul luptător de pe prima linie a bătăliei”, a fost unul dintre cei mai mari teologi creștini. Teologia lui este foarte bogată și adâncă, precum apa din izvorul mai adânc e mai bună, așa și teologia lui este mai pură. A vorbi despre Sfântul Atanasie cel Mare, înseamnă a evoca unul din capitolele cele mai glorioase ale gândirii și vieții creștine a veacului al patrulea¹. Atanasie cel Mare este simbolul triumfului ortodox niceean asupra marelui dușman al Bisericii lui Hristos, Arie și erezia sa.

1. *Atanasie, alesul lui Dumnezeu*

Chiar dacă tema este învățătura despre Sfânta Treime, nu putem să trecem sub tăcere unele întâmplări din viața lui Atanasie, unde tocmai se oglindește doctrina despre Sfânta Treime. Sfântul Atanasie s-a născut în Alexandria, Egiptul de Jos, într-o familie greacă creștină, în anul 296. Încă din frageda lui copilărie a iubit viața duhovnicească². În timpul patriarhului Alexandru al Alexandriei (a condus Biserica alexandrină între anii 312-326, fiind un apărător și susținător al Crezului niceean și opozant al ereziei ariene), când aceste, din întâmplare privind de la un loc înalt spre malul mării și văzând niște copii care se jucau se miră de cele ce făceau aceștia. Vede

¹ I. M. Ielciu, *Hristologia Sfântului Atanasie cel Mare*, în *Credința Ortodoxă*, nr.3, 1996, p.136.

² Sfântul Nicolae al Jicei, *Prolog*, Linz (Austria), 2001, p.40.

botezul ce se făcea de copilul Atanasie. Sunt aduși toți copiii în fața sa și cercetându-i, „i-a întrebat ce făceau în jocurile lor? Iar ei, ca și copiii, se temeau, iar după aceea au spus toate, cum pe Atanasie l-au pus episcop și cum acela a botezat pe copiii cei elini. Iar patriarhul, cercetându-i cu dinadinsul, se sârguia să știe pe care i-a botezat, cum îi întreba el înainta botezului și ce răspundeau aceia; și a cunoscut că se săvârșiseră toate după legea credinței noastre. Deci, sfătuindu-se cu clerul său, patriarhul a socotit ca bun Botezul copiilor și adevărat, apoi l-a întărit prin ungerea cu Sfântul Mir.”³

Acest minunat moment din viața Sfântului Atanasie⁴ ne arată că însuși Dumnezeu l-a ales pe Atanasie pentru a deveni acel ostaș curajos în apărarea dreptei credințe, descoperindu-i cele mai adânci taine ale acestei lumi. Ne putem mira doar, cum de Atanasie încă de mic copil înțelegea atât de clar taina unui singur Dumnezeu în trei Persoane, pe când marii filosofi creștini au încercat cu tot felul de doctrine eronate să explice trinitatea persoanelor, fiind dependenți de filosofia păgână, neputându-și dovedi propriile cunoștințe filosofice. Dintre aceștia amintim pe: Teodot Curelarul (el e fost inițiatorul antitrinitarismului dinamic și avea convingerea că Iisus a fost doar un om), Pavel de Samosata episcopul Antiohiei(260-269)⁵, Noet, Praxeas, Sabelie, Arie, Macedonie și mulți alții, „plini de mândrie care s-au autoproclamat mari învățați fără a se smeri în fața adâncului înțelepciunii lui Dumnezeu. Ei nesocoteau Scriptura și ignorau cunoașterea ei, răstălmăcind-o după bunul lor plac, iar nu după îndreptarul credinței adevărate păstrate în Biserică. Cei ce numesc pe aceștia creștini se înșeală mult și tare.”⁶ Dar, să revenim, din momentul în care episcopul Alexandru a aflat un astfel de copil, l-a luat în vizorul său îndrumându-l să urmeze cele mai bune școli filosofice și teologice ale vremii. Mai târziu Atanasie va deveni diacon și secretarul episcopului Alexandru, urmându-l și în scaunul episcopal.

2. Confruntarea doctrinară dintre Sfântul Atanasie cel Mare și ereticul Arie

³ Sfântul Justin Popovici, *Zitija Svetih za januar(Viețile Sfinților din ianuarie)*, Beograd, 1975, p.555.

⁴ Despre acest moment din viața Sfântului Atanasie cel Mare ne relatează Rufin de Aquileea(+ 410). D. Maric, *Patrologija II (Patrologia II)*, Sremski Karlovci, 1996, p.10.

⁵ Pavel de Samosata a promovat antitrinitarismul dinamic.El învăța că Dumnezeu este o singură persoană, iar Logosul, numit și rațiunea sau înțelepciunea divină, locuiește în El nu ca persoană ci ca atribut. Logosul nu este o persoană și nu are un ipostas propriu, ci este impersonal la fel ca și rațiunea în om.

⁶ I. M. Ielciu, *art.cit*, p.152.

Sfântul Atanasie a participat la primul sinod ecumenic din Niceea(325), însoțindu-l pe episcopul său Alexandru, în calitate de diacon. Însă chiar dacă a fost un diacon, Sfântul Atanasie, nu a fost adus întâmplător la acest prin sinod ecumenic, unde a jucat un rol decisiv în combaterea arianismului și în condamnarea ereziei lui Arie⁷. El a contribuit și la formularea Crezului, mărturisirii sau Simbolului de credință, care conține învățătura despre Sfânta Treime. Simbolul de credință, completat la sinodul al II-lea ecumenic(381) cu celelalte cinci articole privitoare la învățătura despre Sfântul Duh, a fost introdus în rânduiala Sfintei Liturghii, ca o mărturisire solemnă a adevăratei învățături a Bisericii Ortodoxe. „Măreața sa contribuție teologică, Sfântul Atanasie cel Mare a pecetluit-o cu jertfa sa, fiind aproape toată viața prigonit și de cinci ori exilat.”⁸ Puțini au fost sfinții care au suferit atâtea prigoane precum Sfântul Atanasie cel Mare, ne spune Sfântul Nicolae al Ohridei.⁹ În aceste exiluri Atanasie a primit parcă mai multă putere de la Dumnezeu, fiind ca o stâncă de neclintit în apărarea învățăturii despre Sfânta Treime. „A luptat în continuare vitejește împotriva arianismului, scriind mult împotriva lor, reușind să împiedice înlocuirea simbolului niceean printre episcopii africani. Acest mare om al lui Dumnezeu, care a fost un luptător neînfricat în Biserica lui Hristos, a dus o luptă vitejească împotriva adversarilor credinței și învățăturii ortodoxe. El a făcut față puterilor coalizate ale stăpânirii lumești și ale arianismului, trecând la Domnul la 2 mai 373, după un episcopat de 45 de ani, din care mai mult de 17 au fost petrecuți în exil.”¹⁰

Arie, promotorul arianismului, a fost un preot din Alexandria, discipol al preotului Lucian din Antiohia, care a fost adept al antitrinitarismului dinamic sau subordinaționismului, promovat de Pavel de Samosata. Scrierile lui Arie nu s-au păstrat până la noi, în afară de câteva fragmente din poemul său teologic *Thalia*, citate de către Sfântul Atanasie cel Mare, cu scopul de a le combate în tratatul său *Cele trei cuvântări împotriva arianismului*. Ea este opera dogmatică de maturitate a lui Atanasie și desigur cea mai importantă. „Dacă Sfântul Atanasie nu ar fi scris nimic

⁷ I. G. Coman, *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent, 1999, p.94.

⁸ H.-I. Marrou, *Biserica în antichitatea târzie(303-604)*, traducere din franceză de Roxana Mareș, colecția Logos, Ed. Teora, București, 1999, p.56. Primul exil, sub împăratul Constantin (11 iulie 335-22 noiembrie 336, ședere la Treves); al doilea exil, sub Constantius (16 aprilie339- 21 octombrie 346, ședere la Roma); al treilea exil, sub același împărat (9 februarie356-21 februarie 362, ședere în deșertul Egiptului); al patrulea exil, sub împăratul Iulian Apostatul (24 octombrie 362- 5 septembrie363, cu ședere tot în deșertul Egiptului) și al cincilea exil, sub împăratul Valens (5 octombrie365-31 ianuarie366, cu ședere iarăși în deșertul Egiptului).

⁹ Sfântul Nicolae al Jicei, *op.cit.*, p.40.

¹⁰ H. I. Marrou, *op. cit.*,p.34.

altceva afară de această operă, ea ar fi suficientă pentru a-l număra între cei mai mari Părinți și teologi ai Bisericii Ortodoxe din toate timpurile.”¹¹

Arie nu a lăsat un sistem propriu-zis de gândire. În domeniul trinitar, el susține că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh sunt prin natură împărțiți, înstrăinați, izolați și în necomuniune unii cu alții. Ei sunt infinit de neasemănători unii cu alții, atât sub raportul ființei, cât și sub acela al slavei.¹² Logos și Înțelepciune prin deducție, Fiul a fost ridicat la un nume mai presus de orice nume. După Arie, Fiul sau Logosul lui Dumnezeu nu era Dumnezeu, pentru că nu avea „nici nenașterea, nici eternitatea, nici deoființimea, nici slava lui Dumnezeu”.¹³ Cu alte cuvinte Fiul există doar prin voința Tatălui și înseamnă că Hristos nu este Dumnezeu, după concepția lui Arie. În decurs de câțiva ani, „arianismul se împărțise în trei direcții sau școli: *anomeii*, care susțineau că între Tatăl și Fiul nu era nici o asemănare, învățătură predicată de Arie și mai ales de Eunomius; *homeenii* sau *homeii*, care proclamau o simplă asemănare generală între persoanele trinitare, poziție de centru reprezentată de Acaciu al Cezareei, spre 355, episcopul got Ulfila etc.; *homoousienii*, care admiteau o asemănare de substanță între persoanele trinitare, poziția cea mai apropiată de ortodoxie reprezentată de Eusebiu al Nicomodiei, Asterius Sofistul, Theogon de Niceea etc. Erau așa numiții semi- arieni ---- pe care unii ortodocși i-au primit în rândurile lor.”¹⁴ Aceștia din urmă, semi-arieni, ei înșiși se lăsau prinși în această confuzie, dându-se drept ortodocși și provocau o și mai mare confuzie, intrigi și sminteli.

Această situație a putut fi depășită grație luptei neîncetate duse de sfinții Părinți ortodocși, în frunte cu marele Atanasie.

3. Sfânta Treime în concepția Sfântului Atanasie cel Mare

Sfântul Atanasie cel Mare nu a scris o lucrare specială despre Sfânta Treime, dar aproape în toate operele sale vorbește despre aceasta, în scopul apărării crezului niceean, provocat de erezia ariană și pnevmatomahă. Din cele prezentate anterior am înțeles că arianismul susținea că Fiul lui Dumnezeu sau Logosul era o creatură a Tatălui, făcută ca să creeze, la rândul său lumea. Această concepție greșită a fost combătută și condamnată la Sinodul I ecumenic de la Niceea(325). Sfântul Atanasie cel Mare afirmă că există o „Treime Sfântă și desăvârșită, recunoscută ca Dumnezeu, în Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Ea nu conține nimic străin, nici amestec din afară. Ea nu

¹¹ A. Jevtici, *Patrologija II,(Părinți și scriitori răsăriteni , sec. IV-V, de la Niceea la Calcedon, 325-451)*, Beograd, 1984, p.42.

¹² I. G. Coman,*Patrologie vol.III*, EIBM al BOR, București, 1988, p.80, apud.(P.G. 26,24B; *Thalia*, v. 23).

¹³ Ibidem, p.80.

¹⁴ Ibidem, p.81-82.

este formată din Creator și creatură, ci este în întregime Putere creatoare, producătoare, asemenea Ei înșiși, neîmpărțită prin firea Ei, unică în acțiunile Ei. Tatăl săvârșește toate lucrurile prin Logos în Duhul Sfânt și astfel unitatea Sfintei Treimi este păstrată, iar în Biserică este predicat un singur Dumnezeu, care „este mai presus de toate, lucrează prin toate și este în toți” (Efeseni 4, 6): *mai presus de toți*, ca Tată, principiu și izvor, *prin toate*, ca Logos, *în toți*, în Sfântul Duh. Sfânta Treime există, Ea nu e limitată la un nume sau la aparența unui cuvânt, ci Ea e Treime în adevăr și în realitate. După cum Tatăl este Cel ce există, tot astfel și Logosul Său este Cel ce există și Dumnezeu mai presus de toate, iar Sfântul Duh există și El cu adevărat.”¹⁵

Dar Sfântul Atanasie cel Mare nu vorbește de Persoanele sau Ipostasele Sfintei Treimi, deoarece pentru el cei doi termeni erau identici. Către finalul vieții el face o distincție între usia(ființă) și ipostasis(persoană) . În triadologia lui el ține să explice Dumnezeirea Fiului și deoființimea lui cu Tatăl, celebra formulă niceeană. Dacă Iisus Hristos nu e Fiul și Logosul lui Dumnezeu, creștinismul devine o simplă sectă, ca și cea a arienilor. „Arienii nu știu că Tatăl, pentru a fi Tată, nu poate fi despărțit de Fiul, întrucât acest lucru stă la originea lucrurilor Lor. Nici Fiul nu poate fi separat de Tatăl, pentru că denumirea de Tată înseamnă comuniunea Lor. Sfântul Duh stă la îndemâna Celor doi, pentru că nici Cel ce-l trimite, nici Cel ce-l duce nu pot fi separați sau lipsiți unul de altul...Astfel noi întindem Monada în Triadă și iarăși contragem în Monadă Triada, care nu poate fi împuținată”¹⁶

În apărarea unității Tatălui cu Fiul, Sfântul Atanasie cel Mare explică textul „Eu sunt în Tatăl și Tatăl în Mine”(Ioan14, 10) folosindu-se de elemente concrete: strălucirea vine din lumină, fluviul vine din izvor. Unitatea de ființă nu pare a fi la nivelul identității de ființă. Dumnezeirea este un atribut de sacralitate, pe când unitatea de ființă este un atribut de esență sau am spune ontologic. Și astfel, Sfântul Atanasie cel Mare face un pas mai departe când scrie „Tatăl și Fiul sunt unul, nu în sensul că unul a fost împărțit în două părți, care nu sunt nimic afară de unul, și nici în sensul că unul e numit de două ori, același fiind când Tată, când Fiu, concepție care a adus lui Sabelie osândirea ca eretic. Ci Ei sunt doi, pentru că Tatăl e Tată, nu Fiu, iar Fiul este Fiu și nu Tată. Ei sunt o singură Fire. Căci Cel Născut este asemenea Născătorului, El este chipul Său și toate ale Tatălui sunt ale Fiului. De aceea Fiul nu este un alt Dumnezeu, căci El n-a fost inventat din afară. Dacă ar fi inventată o divinitate din afară, străină de Tatăl, atunci ar fi mai mulți zei. Deși Fiul ca născut este altul, totuși El este identic ca Dumnezeu.

¹⁵ I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, 183-184.

¹⁶ Sfântul Atanasie cel Mare, *Despre părerea episcopului Dionisie al Alexandriei*, P. G. 25, 504 CD- 505, apud. I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, p.184.

El și Tatăl sunt una prin proprietatea firii și prin identitatea unei singure Dumnezeiri.”¹⁷

Împotriva concepției arianismului, care susținea că Fiul este o creatură, Sfântul Atanasie cel Mare prezintă nașterea Fiului din Tatăl nu ca pe un act în vederea creării lumii prin acest Fiul. Nașterea Fiului a avut loc la modul divin, în cadrul naturii divine care este simplă, indivizibilă și nepătimitoare, fără influxuri din afară, ca la oameni. Nașterea Fiului din Tatăl se deosebește net de aceea a oamenilor. Fiul nu este numai asemenea Tatălui, ci El este indivizibil de ființa Tatălui. De aceea pe baza explicațiilor Sfântului Atanasie cel Mare, Sinodul I ecumenic a scris că Logosul(Fiul) este deoființă cu Tatăl.

Despre cea de a treia Persoană dumnezeiască, Duhul Sfânt, Sfântul Atanasie cel Mare susține concepția ortodoxă, că este într-o unitate absolută cu Tatăl și cu Fiul, porcede din Tatăl, este propriu Fiului și nu este o creatură. El folosește o serie de attribute prezentate de Sfânta Scriptură. Spre exemplu, Duhul Sfânt este numit Duhul Sfințenie și al reînnoirii cum afirmă Apostolul Neamurilor: „ *Voi ați fost sfințiți, ați fost îndreptați prin numele Domnului nostru Iisus Hristos și prin Duhul Dumnezeului nostru.*”(I Corinteni 6, 11). Deci lucrarea fundamentală a Duhului Sfânt este aceea de a reînnoi și începe în baia botezului, și se continuă prin toate tainele săvârșite în Biserică. Plecând de la textul biblic „ *Unde voi merge spre a mă ascunde de Duhul Tău?*”(Psalmul 138, 7), Sfântului Atanasie cel Mare spune „Duhul de aici nu este nici cel heracliteean, nici cel stoic, ci Duhul de viață făcător care, prin Logos, este prezent în toate lucrurile”.¹⁸

Să spunem, o altă trăsătură a Duhului Sfânt este unicitatea, Sfântul Atanasie cel Mare opunându-l multiplicității indivizilor. Sfântul Duh este unic și propriu Logosului, dar este de asemenea propriu lui Dumnezeu, care este unic și de aceeași ființă cu ambii. Multitudinea lucrărilor Duhului sunt exprimate prin termenul de har, care este unic deși vine de la trei: de la Tatăl, prin Fiul și se săvârșește în Duhul Sfânt. Participând la darurile Duhului Sfânt, noi primim harul Logosului și în El, dragostea Tatălui, după cuvântul Sfântului Apostol Pavel adresat corintenilor: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți”(II Corinteni 13, 13), text folosit și în cadrul Sfintei Liturghii, ca binecuvântare. În pofida smerenie cu care își prezenta lucrările, a condițiilor grele în care le-a redactat(multe scrise în cele cinci exiluri), Sfântul Atanasie cel Mare „ are meritul excepțional de a fi dat Bisericii o doctrină încheată

¹⁷ Idem, *Cuvântare contra arienilor*, 3,3 P. G. 26, 328, apud I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, p.185.

¹⁸ Idem, *Scrisori către Serapion – Despre Duhul Sfânt*, 1, 26, apud I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, p.188.

despre Sfânta Treime, cu frumos profil patristic, doctrină ce va sta la baza dezvoltărilor ulterioare acordate problemei de către Părinții capadocieni. El a eliminat dyada sau trinitarismul, integrând definitiv pe Duhul Sfânt în Sfânta Treime, recunoscută ca Dumnezeu în Tatăl și Fiul și Sfântul Duh.”¹⁹

Concluzii

Sfântul Atanasie cel Mare se consideră a fi una dintre personalitățile patristice cele mai puternice ale frământatului veac al patrulea. Fiind un bun cunoscător al culturii și filosofiei grecești, dar și al Sfintei Scripturi, putem spune că este un vrednic urmaș al marilor învățători din școala alexandrină reprezentată de iluștrii dascăli: Clement, Origen, Dionisie și Teognostit.²⁰ Dar și pe plan duhovnicesc, Sfântul Atanasie a atins perfecțiunea, având o viață monahală ascetică foarte severă, nevoindu-se un timp și în pustia Egiptului sub îndrumările învățătorului său și părintelui său duhovnicesc Sfântul Antonie cel Mare.²¹

Lucrarea de evanghelizare și o operă misionară continuă au constituit inima însăși a ecumenismului Sfântului Atanasie. Participarea lui activă la primul sinod ecumenic dar și la alte sinoade locale, unde prezența și cuvântul său puternic, dar mai ales documentația cu care venea înarmat, provocau nu doar muțenia ci și fuga arienilor. Ecumenismul atanasian nu era doar o viziune simplă asupra realității Bisericii, ci un complex uriaș de știință, de credință, de rugăciune și de acțiune neobosită pentru a lămuri pe eterodocși și păgâni. Biruința lui a fost smerenia lui, pentru că el s-a purtat blând și simplu cu toți, exceptând pe arieni, calomniatori, mincinoși și ticăloși de toate nivelurile, inclusiv cei din aparatul de stat și de la curtea imperială.²² Secretul adânc al trăinicie și al frumuseții ecumenismului său a fost dragostea lui caldă de Dumnezeu și de semenii, singura forță nemuritoare între noi, căci ea vine de la Dumnezeu și Dumnezeu este dragostea.

¹⁹ I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, p. 188- 189.

²⁰ D. Maric, op.cit. p.9.

²¹ Sfântul Antonie cel Mare(251-356), numit și părintele monahilor, este cel mai popular ascet și considerat a fi începătorul vieții monahale.

²² I. G. Coman, *Patrologie vol. III*, EIBM al BOR, București, 1988, p.218.